

Kószegi Szilvia

A fogvatartottak oktatása és képzése

I.

A büntetés-végrehajtás keretei között folyó *nevelés alapvető célja* az elítéltek sikeres visszavezetése a társadalomba. A ma uralkodó szemlélet szerint nem a fogvatartottak „átalakításával” kell foglalkozni, hanem azzal, hogy képesek legyenek önmagukat megváltoztatni. Fontos szempont a fizikai, szellemi egészség megőrzése, helyreállítása, az önbecsülés fenntartása, a felelősségérzet kialakítása. A nevelés tehát a „pozitív irányú befolyásolás” gyűjtőfogalma a magyar büntetés-végrehajtásban, amelybe beletartozik az elítélt megismerése, foglalkoztatása, önképzése, rehabilitációs és szabadidős tevékenységének szervezése, jutalmazása, fegyelmi felelősségre vonása, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatása. A nevelés egyik kiemelkedően fontos területe a *foglalkoztatás*. Ebbe a fogalomba nem csak a munkáltatás tartozik, hanem az *alapfokú iskolai oktatás, a szakirányú képzés, a terápiás foglalkoztatás, a művelődési, szabadidős, sport-, személyiségfejlesztő, gyógyító, rehabilitációs programokon való részvétel* is. A foglalkoztatás a testi és mentális egészség fenntartásán túl a „kinti” társadalomban is felhasználható alap- és szaktudás megszerzését is biztosítja, normális életvitelhez szoktat, segít elkerülni a kényszerű semmittevés okozta agressziót vagy depressziót.

Nem csak magyarországi tapasztalat, hogy a *szabadságvesztés-büntetésre ítélték iskolai végzettsége, képzettsége alacsonyabb az adott ország lakosainak átlagos képzettségi szintjénél*. A fogvatartottak többségénél a szocializációs folyamatok nem a normális mértékben, vagy minőségben történtek meg, ezt jelzi alacsonyabb képzettségi szintjük is. Ebből egyértelműen következik, hogy oktatásukkal, a hiányzó műveltség pótlásával lehet elősegíteni – többek között – társadalmi beilleszkedésüket. Korábban 40 éves korig kötelező volt a hiányos általános iskolai képzés pótlása, azonban napjainkban az *általános tankötelezettség* csak a 18. életévüket be nem töltött személyekre vonatkozik. Az oktatásban, képzésben való részvételre sarkall, hogy a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 132. §-a szerint: „Az alapfokú oktatásban, a szakképzésben vagy továbbképzésben részt vevő elítéltet – ha nem állították munkába – a képzés ideje alatt az alapmunkadíj egyharmadának megfelelő pénzbeli térítés illeti meg.” Ez az *ösztöndíjnek* is nevezett illetmény jelenleg 7 945 Ft. Az általános iskolai képzés esetében sajnos a jelentkezést sok esetben csak az ösztöndíj indokolja, azaz a képzésre jelentkezők egy részét többnyire csak ez készíti arra, hogy elkezdje, vagy befejezze általános iskolai tanulmányait.

Úgy gondolom, arra kellene törekedni, hogy az elítéltek felismerjék az oktatás morális értékét, s ne a pénz legyen az elsődleges motiváló tényező, hanem a tudásvágy. Az *ösztöndíjat a tanulmányi eredményekhez lehetne kötni, ezzel sarkallva a fogvatartottat a képzésben való tudatos részvételre*.

Az utóbbi néhány évben az oktatásba történő jelentkezés feltételeiben pozitív irányú változások mentek végbe. Míg néhány évvel ezelőtt csak az jelentkezhetett mind általános iskolai, mind gimnáziumi képzésre, akinek a várható szabadulása a képzések végét követően vált esedékessé, napjainkra ez a rendelkezés már nem érvényes. Ha a fogvatartott minimum fél évet el tud tölteni az oktatásban, részvételének nincs akadálya. Ezt a változtatást nagyon ésszerűnek tartom, hiszen így a szabadulók esetében nagyobb a motiváló tényező, nagyobb az esélye annak, hogy a börtön falain kívül is folytatni fogják tanulmányaikat.

II.

A fogvatartottak foglalkoztatására vonatkozó *nemzetközi követelmények és jogszabályi előírások* akkor teljesülnek megfelelően, ha minden fogvatartott részére biztosítják annak lehetőségét, hogy a társadalomba való beilleszkedését a szabadságvesztés ideje alatt megkezdhesse. A fogvatartottak megfelelő foglalkoztatásának lehetőségei a világ számos pontján elmaradnak a kívántaktól. Ennek alapvető okai a következők lehetnek:

- a foglalkoztatáshoz szükséges tárgyi és pénzügyi feltételek szűkössége,
- a programok szervezéséhez szükséges szakemberek kevés száma.

A magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben jelenleg a munkáltatáshoz és a programokhoz a *feltételek szűkösek*. Egy modern börtönben a fogvatartottak részére létesített helyiségek 30-40%-a szolgál elhelyezésre, a többi helyiség munkáltatási, oktatási, szakképzési, művelődési, szabadidő eltöltési, testedzési és sportolási célokra létesül. A hazai büntetés-végrehajtási intézetek döntő többsége ezeknek a követelményeknek nem felel meg. A szükséges helyiségeket csak jelentős átalakításokkal lehetne biztosítani, ennek viszont a költségvetési lehetőségek szűkössége és az intézetek zsúfoltsága szab gátat.

A különféle programok szervezéséhez a büntetés-végrehajtási intézetekben *megfelelő létszámú és összetételű személyi állomány szükséges*. A *letartóztatott személyekkel való emberséges bánásmód minimum irányelveiről* szóló ENSZ-ajánlás 49. pontja¹ és az új európai börtön szabályokról szóló R (2006) 2. számú Európa tanácsi ajánlás 89.1. pontja² előírja, hogy a személyzetben legyenek megfelelő számban szakemberek, úgymint pszichiáterek, pszichológusok, szociális munkások, tanárok, szakoktatók, testnevelők.

A hazai büntetés-végrehajtási intézetek többségében nem áll rendelkezésre a szükséges létszámú és összetételű személyzet. Például a Budapesti Fegyház és Börtönben jelenleg 25 nevelő, egy szociális segédelőadó, két pszichológus és egy lelkész dolgozik az 1 356 fő fogvatartott között; a Fővárosi Bv. Intézetben az 1 478 fogvatartottal 30 nevelő, illetve szociális segédelőadó, egy főállású és két részfoglalkozású pszichológus, valamint három lelkész – egy közülük részfoglalkozású – foglalkozik. A gyakorlati tapasztalatok szerint a nevelőknek a napi túlzott

¹ Vö. Alku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József: A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. *Börtönügyi Szemle*, 2006. 1. 65.

² Új európai börtön szabályok és magyarázatuk. Összeáll. Vókó György. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007. 134.

mértékű adminisztrációs feladatok miatt kevés idejük marad a fogvatartottakkal való egyéni és csoportos foglalkozásra. A fogvatartottaknak biztosítandó különféle programok szervezéséhez mindenképpen szükség lenne pszichológusok, szakoktatók, művelődés- és sportszervezők, szociális munkások kellő létszámú foglalkoztatására.

III.

Az elítéltek végzettség szerinti megoszlását – a 2010. április 21-i adatok szerint – az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat

VÉGZETTSÉG	FÉRFI	NŐ	ÖSSZESEN	%
Analfabéta	134	31	165	1,02
Az ált. iskolát megkezdte	4 115	323	4 438	27,48
Az ált. iskola 1-8. osztályát befejezte	7 019	470	7 489	46,28
Szaktanulmányozó iskola	2 348	70	2 418	14,94
Szakközépiskola	661	52	713	4,41
Gimnázium	483	51	534	3,30
Főiskola	229	33	262	1,62
Egyetem	135	18	153	0,95
ÖSSZESEN	15 124	1 058	16 182	100,00

A táblázatból kitűnik az általános iskolai végzettséggel bíró, de szakmát nem tanult elítéltek magas száma, akiknek nagy segítség lehet a büntetési időhöz idomuló rövid képzési idejű tanfolyamokon és a hosszabb, iskolarendszerű, szakmát, érettségit adó képzéseken való részvétel.

A 6/1996-os IM rendelet előírja, hogy az alapfokú oktatásban résztvevők számára a tanszereket, tankönyveket, az oktatás egyéb költségeit biztosítani kell, csakúgy, mint a tantermet. A megkezdett felsőfokú tanulmányok folytatására is nyílik lehetőség a jogszabály szerint, ezt – az elítélt kérelmére – a büntetés-végrehajtási szerv vezetője engedélyezheti.

A jogszabály szerint az általános iskolai, középiskolai és szakiskolai oktatásban résztvevőket a munkavégzés alól tanévenként legalább öt napra fel kell menteni vizsgára, beszámolóra való felkészüléshez, ezt legfeljebb egy hónappal a vizsga előtt lehet engedélyeztetni. Az ilyen tanulmányokat folytatóknak az oktatási napokon, a tanítási időn túl, egy óra munkaidő-kedvezmény jár, és a *mentességek időtartamára munkadíjat is kapnak.*

A különböző végrehajtási fokozatok (fegyház, börtön, fogház) között oktatás szempontjából jogszabályi különbség nincs, ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy az intézetek rendje és biztonsága szükségessé teszi, hogy a különleges biztonságú körleteken az elítéltek egyéni tanulóként vegyenek részt az oktatásban.

A büntetés-végrehajtási intézetek az oktatási intézményekkel *szerződéses kapcsolatban* állnak. Szerződött félként lehetséges egyházi és alapítványi iskolák működtetése is. Az oktatási intézménynek *a fogvatartásra való utalás nélkül kell a bizonyítványt kiállítania*. Fontos a szoros együttműködés kialakítása az adott büntetés-végrehajtási intézet vezetése és az oktatási intézmény között, hiszen az iskola tevékenységét össze kell hangolni a börtön szigorúan szabályozott életével. A büntetés-végrehajtás személyzetének kell – többek között – a tanulókat a különböző körletekről összegyűjtenie, a tanárokat az oktatás helyszínére kísélnie.

Általános iskolai, illetve középiskolai oktatást jelenleg kilenc intézetünkben a dunajvárosi *Humán-Pszicho 2002 Kft.* folytat. A Kft. által végzett tevékenység egyedülálló hazánkban, hiszen a társaságot külön a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás céljaira hozták létre. A társaság több tagja volt büntetés-végrehajtási dolgozó, így van tapasztalata ezen a speciális területen. A Kft. bevételének nagy része állami normatívából és pályázati pénzekből származik.

IV.

A büntetés-végrehajtásban folyó *fogvatartotti oktatás, képzés típusai* a következők:

- általános iskola
- középiskola
- iskolarendszeren kívüli felnőttképzés
- felsőfokú tanulmányok

Az elmúlt, közel egy évtizednyi időszak *oktatási adatait* (általános iskola, középiskola, szakképzés) a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat

Tanév	Általános iskola	Középiskola	Szakképzés	Összesen
2001/2002	811	137	1 238	2 186
2002/2003	904	190	1 191	2 285
2003/2004	991	240	889	2 120
2004/2005	889	383	1 350	2 622
2005/2006	878	457	648	1 983
2006/2007	789	497	950	2 236
2007/2008	908	451	651	2 010
2008/2009	974	781	495	2 250
2009/2010	896	933	404	2 233

Általános iskolai képzés

A büntetések letöltésére kijelölt büntetés-végrehajtási intézetek mindegyikében biztosított, hogy a fogvatartottak önkéntes jelentkezés alapján *általános iskolai* tanulmányokat folytassanak. A büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak 14,5%-a az általános iskola 8. évfolyamánál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezik³, mely arány a társadalmi átlagnak többszöröse.

³ A Büntetés-végrehajtási Szervezet évkönyve, 2009. Budapest, BVOP Sajtó Iroda, 2010. 20.

Az elmúlt időszak oktatási adatait áttekintve láthatjuk, hogy az általános iskolát elvégző fogvatartottak száma viszonylag egyenletesen alakult. A 2008/09. tanévben a 974 fogvatartott végzett eredményesen, a 2009/10. tanévet 896 fő kezdte meg.

A 2009/2010. tanévben az általános iskolai képzésbe bevontak számának megoszlását intézeti bontásban a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat

Intézet	Általános iskola						
	1-2.	3-4.	5.	6.	7.	8.	Össze- sen
Állampusztai Országos Bv. Intézet						21	21
Balassagyarmati Fegyház és Börtön				15	11	19	45
Budapesti Fegyház és Börtön	42	7	20		22	14	105
Fiatalkorúak Bv. Intézete, Tököl	17	18	18	18	17	18	106
Fiatalkorúak Regionális Bv. Int., Kecskemét			2	3	3		8
Fiatalkorúak Regionális Bv. Int., Pécs		1		2	3	6	12
Fiatalkorúak Regionális Bv. Int., Szirmabesenyő			19		20	21	60
Kalocsai Fegyház és Börtön	14		18			19	51
Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet			11	10	5	25	51
Pálhalmi Országos Bv. Intézet	19	12	18	16	44	17	126
Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön						21	21
Sopronkőhidai Fegyház és Börtön	20					43	63
Szegedi Fegyház és Börtön		24		24		24	72
Tiszalöki Országos Bv. Intézet	21	8	3	6	9	13	60
Váci Fegyház és Börtön		26	22	11	13	23	95
ÖSSZESEN							896

Középisikolai képzés

E képzésnek nem elsődleges célja az érettségire való felkészítés, hiszen a tanulmányokat megkezdők többsége általában a 4 évfolyamos képzés közben szabadul. A középfokú oktatás megszervezése a büntetés-végrehajtási intézeteken belül mégis nagyon fontos feladat, mert a 10. évfolyam befejezése után a fogvatartott előtt megnyílik olyan szakképzésbe való bekapcsolódás lehetősége, amely szabadulását követően nagyobb esélyt biztosít elhelyezkedésére. A büntetés-végrehajtási szervezettel kapcsolatban álló képző intézmények figyelemmel vannak a 10. évfolyamot befejező fogvatartottak magasabb szintet biztosító szakképzések iránti igényére is.

A 2009/2010-es tanévben 15 büntetés-végrehajtási intézetben folyt középisikolai oktatás, 2009 júliusában 781 tanuló eredményesen teljesített, 21 elítélt tett sikeres érettségi vizsgát. 2009 szeptemberében 933 fő fogvatartott iratkozott be közép-

fokú tanulmányok végzésére, folytatódott a középfokú tanulmányokat végző fogvatartottak számának erőteljes növekedése. Azokat a fogvatartottakat, akik középiskolai tanulmányok folytatására jelentkeztek, lehetőség szerint átszállítottuk olyan büntetés-végrehajtási intézetekbe, ahol képzésük elkezdődhetett.

A 2009/2010. tanévben a *középiszkolai képzésbe bevontak* számának megoszlását intézeti bontásban a 4. táblázat foglalja magában.

4. táblázat

Intézet	Gimnázium és szakközépiskola				
	9.	10.	11.	12.	Összesen
Állampusztai Országos Bv. Intézet	24	19			43
Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet		1			1
Balassagyarmati Fegyház és Börtön	20	15		17	52
Baranya Megyei Bv. Intézet	3				3
Budapesti Fegyház és Börtön	21	14	8	7	50
Fiatalkorúak Bv. Intézete, Tököl	17	32	17	16	82
Fiatalkorúak Regionális Bv. Int., Kecskemét	5	1	1		7
Fiatalkorúak Regionális Bv. Int., Pécs	10				10
Fiatalkorúak Regionális Bv. Int., Szirmabesenyő	17				17
Kalocsai Fegyház és Börtön	25				25
Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet	71	33		24	128
Márianosztrai Fegyház és Börtön	60	28			88
Pálhalmai Országos Bv. Intézet	68	43	7		118
Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön		19			19
Sopronkőhidai Fegyház és Börtön	31	20			51
Szombathelyi Országos Bv. Intézet	49				49
Szegedi Fegyház és Börtön	49	23	19	12	103
Tiszalóki Országos Bv. Intézet	34	29			63
Váci Fegyház és Börtön	24				24
ÖSSZESEN					933

Szakképzés

A fogvatartottak 58%-a rendelkezik szakképzés megkezdéséhez szükséges alapvégzettséggel. A 2009/2010-es tanévben 21 tanfolyam indult 404 fogvatartott beiskolázásával, mely az előző évekhez képest – az anyagi források hiánya – miatt nagyarányú visszaesést jelent. (A szakképzésben részt vevő fogvatartottak száma a harmadára esett vissza a 8-9 évvel ezelőtti adatokhoz képest.) A tanfolyamok pályázatok segítségével valósultak meg.

2009/2010-ben indított *képzéseket* – intézeti bontásban – az 5. táblázat alapján követhetjük nyomon.

5. táblázat

Képzés	Intézet	Fő	Befejezés
ECDL	Tiszalöki Országos Bv. Intézet	15	2009.09.
Élelmiszer-eladó	Váci Fegyház és Börtön	24	2010.06.
Emelőgép-kezelő	Tiszalöki Országos Bv. Intézet	12	2010.04.
Gyorséttermi eladó	Kalocsai Fegyház és Börtön	18	2009.06.
	Pálhalmi Országos Bv. Intézet	24	2009.06.
	Pálhalmi Országos Bv. Intézet	24	2010.06.
	Pálhalmi Országos Bv. Intézet	22	2011.06.
Hegesztő	Szegedi Fegyház és Börtön	16	2010.04.
Parkgondozó	Állampusztai Országos Bv. Intézet	18	2010.05.
	Szegedi Fegyház és Börtön (Nagyfa)	16	2009.08.
Raktárkezelő	Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet	40	2010.06.
	Váci Fegyház és Börtön	25	2010.06.
Szalmafónó	Tiszalöki Országos Bv. Intézet	15	2009.04.
Számítógép-kezelő	Szegedi Fegyház és Börtön (Nagyfa)	15	2009.04.
Szobafestő	Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön	16	2010.08.
	Szegedi Fegyház és Börtön	16	2009.07.
Takarító	Szegedi Fegyház és Börtön (Nagyfa)	16	2009.08.
Település-karbantartó	Baranya Megyei Bv. Intézet	12	2009.08.
Térburkoló	Pálhalmi Országos Bv. Intézet	20	2009.09.
	Pálhalmi Országos Bv. Intézet	20	2010.06.
	Pálhalmi Országos Bv. Intézet	20	2010.12.

Felsőfokú tanulmányok

Felsőfokú tanulmányait 12 fő fogvatartott kezdte meg a 2009/2010-es tanévben. (11 fő Szegedi Fegyház és Börtönben, egy fő Állampusztai Országos Bv. Intézetben.) A felsőfokú tanulmányokat folytatók száma az elmúlt néhány évben a következőképpen alakult: 2005/06: 9 fő, 2006/07: 13 fő⁴, 2007/08: 14 fő⁵, 2008/2009: 18 fő⁶. Az e képzési formában részt vevő fogvatartottak levelező hallgatóként tanulnak.

⁴ A Büntetés-végrehajtási Szervezet évkönyve, 2006. Budapest, BVOP Jogi és Titkársági Főosztály, 2007. 44.

⁵ A Büntetés-végrehajtási Szervezet évkönyve, 2007. Budapest, BVOP Jogi és Titkársági Főosztály, 2008. 28.

⁶ A Büntetés-végrehajtási Szervezet évkönyve, 2008. Budapest, BVOP Sajtó Iroda, 2009. 16.

TÁMOP 5.6.2 kiemelt projekt

A fogvatartottak oktatása, képzése kapcsán fontos megemlítenünk a TÁMOP 5.6.2 kiemelt projekt megvalósulását. A projektben tervezett képzések és tréningek három régió 12 büntetés-végrehajtási intézetének fogvatartottjait érintik a 2010 szeptemberétől kezdődő kb. 2 évig tartó periódusban.

A projekt tervezett elemei a következők:

- munkaerő-piaci igényekhez és a büntetés-végrehajtás sajátosságaihoz egyaránt illeszkedő, akkreditált szakképzések: 50 képzés – közel 700 fogvatartott bevonásával
- kompetencia-fejlesztő (álláskeresési, agresszió-kezelési stb.) tréningek: 80 tréning – közel 1 200 fogvatartott bevonásával
- a képzési infrastruktúra fejlesztése bv. intézetekben: az oktatási eszközök, tantermek korszerűsítése

A projektben részt vevő *büntetés-végrehajtási intézetek* – régióként – az alábbiak:

Észak-magyarországi régió: Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, Heves Megyei Bv. Intézet, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet, Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete, Szirmabesenyő.

Észak-alföldi régió: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet, Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet, Tiszalöki Országos Bv. Intézet.

Dél-dunántúli régió: Baranya Megyei Bv. Intézet, Tolna Megyei Bv. Intézet, Somogy Megyei Bv. Intézet.

V.

Az alábbiakban – összegzőképpen – néhány olyan feladatot fogalmazok meg a fogvatartottak oktatásával, képzésével kapcsolatosan, amelyet fontosnak tartok a jövőre nézve:

- A „Felelősen Felkészülten” programunk egyik pontja célként fogalmazza meg a fogvatartotti oktatás egységesítésének kívánalmát. Erre azért lenne szükség, hogy az egységes tanterv, tanmenet segítségével megoldjuk, vagy legalább enyhítsük az elítéltek tanulási nehézségeit, amelyeket az átszállításuk miatti iskolaváltás okoz számukra.
- Az ösztöndíjakat a tanulmányi eredményekhez kell kötni, ezzel sarkallva a fogvatartottakat a képzésben való tudatos részvételre.
- Fontos, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek szoros és jól működő partnerkapcsolatot építsenek ki a civil szervezetekkel, hiszen nagyon sok pályázaton csak alapítványokkal, közhasznú társaságokkal együtt tudunk részt venni, vagyis csak konzorciumi partnerként férhetünk a pályázati források közelébe.